

יומוני מפלגות הימין הבסיס האידאולוגי, ההקשר הפוליטי וכשלון ההפרטה

אריה נאור

דווקא כשהמהחלוקת האידאולוגית בדבר עתיד השטחים שכבש צה"ל במלחמת ששת הימים הלכה והחריפה, ויתר הימין הפרלמנטרי הממוסד על הוצאת ביטאון יומי והותיר את המאבק האידאולוגי ואת ניכוסו הפוליטי בידי ביטאונים אידאולוגיים כדוגמת "זאת הארץ", דו שבועון התנועה למען ארץ ישראל השלמה, שיצא לאור בשנים 1968-1980, או "נקודה", שבועון המתנחלים. לכתחילה לא היתה תמימות דעים אידאולוגית מלאה בין "זאת הארץ" לבין גח"ל, במיוחד בנוגע לעתידו של חצי האי סיני ולהתיישבות בו.¹ ואולם בנקודת המפגש שבין האידאולוגיה לפוליטיקה תמכו בגח"ל עורכי "זאת הארץ" ובכירי הפובליציסטים שכתבו בו, ובהם מן הבולטים באנשי הרוח צמחו בתנועת העבודה כנתן אלטרמן, משה שמיר וצבי שילוח. ואולם תמיכה זו היתה מותנית בזהות האידאולוגית המשותפת: רק כל זמן שלא נתגלגלו זרעי המחלוקת הרעיונית לכלל עמדות מדיניות מקוטבות, יכלו הביטאונים האידאולוגיים המובהקים לגייס תמיכה ולהעניק לגיטימציה למפלגה הקרובה אליהם, קרובה אך לא זהה לחלוטין. לימים, כשעלה בגין לשלטון והחל במשא ומתן לשלום עם מצרים על יסוד החזרת סיני לריבונות מצרית, היה "זאת הארץ" החריף במבקרו. הוא הדין בשבועון "נקודה". אין פלא שכתבי עת אלה מעדיפים את הטוהר האידאולוגי ואת הנאמנות לערכים על פני השיקול הפוליטי, שהרי לא עתונים מפלגתיים הם אלא כתבי עת רעיוניים, השופטים את המציאות מזווית הראייה הסגולית של המסכת הרעיונית שהם מתויבים לה ומאמינים בה.

התוצאה הפוליטית-תקשורתית של תהליך זה היתה שהימין הפוליטי הממוסד הקדים את השמאל בחיסול העתונות המפלגתית. תחילה הפריט את שני היומונים המפלגתיים המובהקים שלו, ביטאון חרות וביטאון הליברלים. הפרטה זו נכשלה מנקודת ראות כלכלית, וכעבור כארבע שנים נסגר גם היומון החדש. במבט היסטורי אפשר שהפרטת ביטאון מפלגת האופוזיציה מסמלת שלב מוקדם לקראת דעיכת אמצעי התקשורת הציבוריים, אף על פי שרשות השידור עדיין לא הגיעה באותו זמן לשיא עוצמתה והשפעתה, ואפשר שיש כאן גם משום סימן מוקדם להפרטת הפוליטיקה הישראלית, העתידה להתפתח בשנות ה-90.

הגורם הישיר שהביא לידי סגירת יומוני הימין היה כלכלי. "אין שום הרפה להודות, כי ביטאונה של מפלגה מפסיק את הופעתו מחמת קשיים כספיים," כתב מנחם בגין בגיליונו האחרון של העתון "חרות".² "הקשיים הכספיים" ביטוי מעודן, בהתחשב במצבם של שני העתונים, שהתקשו אפילו בתשלום משכורות לעובדים, היו תוצאה של תהליך עמוק יותר, יסודי יותר, שעבר

במאמר זה ננתח את תהליך שקיעתם של יומוני מפלגות הימין בישראל,³ נעמוד על זיקת העתונים לאידאולוגיה ולפוליטיקה של המפלגות ששירתו ונציג הסבר לכשלון הניסיון להפריט את יומוני תנועת החרות והמפלגה הליברלית בישראל על ידי הוצאת יומון שאינו בבעלות המפלגות, אלא בבעלותם של יזמים כלכליים המעורבים בחיים הפוליטיים. התיזה המרכזית היא, שצירוף המושגים "עתון" ו"מפלגתי" מכיל בתוכו סתירה פנימית, השמה לאל צעדי רפורמה ברמות השונות משיפור שיטות העבודה ועד הפרטה. קשייהן הכספיים של מפלגות הימין, שהיו מרוחקות ממקורות המשק הציבורי ונאלצו להסתמך רק על פרסום בעל הצדקה מסחרית ועל שיווק וולונטרי, הקדימו את יריבותיהן מהשמאל בהפגמת השינויים בהרגלי צריכת התקשורת המודרנית. עתוני המפלגות חדלו למלא תפקיד של ממש בשיח הפוליטי ובמרחב הציבורי, לא הצמיחו עוד מנהיגי דעה, לא מילאו עוד תפקיד של ממש בגיוס ובסוציאליזציה של קאדרים פוליטיים, ועל אחת כמה וכמה לא מילאו תפקיד כלשהו בשכנוע ובגיוס תמיכה מחוץ לשורות חברי המפלגה. לפיכך לא היתה עוד סיבה להמשיך בהוצאתם של עתונים בלתי מועילים. גם ההנחה שעל ידי הפרטה, ולו חלקית, אפשר להתגבר על הקשיים הכלכליים הנובעים מחוסר התחלת הפוליטית שבהוצאת ביטאון מפלגתי מובהק, גם היא נכזבה, ולא רק משום שההפרטה לא היתה שלמה. המחויבות האידאולוגית והפוליטית אינה מאפשרת להוציא לאור עתון הראוי לשמו. הכישלון היה אפוא אינהרנטי, טבוע מראש וכמו בטרגדיה יוונית לא היה אפשר להתגבר עליו.

למען מילוי חובת הגילוי הנאות יש לציין, כי מחבר מאמר זה החל את דרכו בפרסום מאמרים בעתון "חרות" והיה חבר מערכת "היום", לפיכך דברי הביקורת שבמאמר זה חלים גם עליו.

קיצים של עתונים

ארבעה עתונים יומיים היו למפלגות הימין מאז הקמת המדינה: "המשקיף", ביטאונה של המפלגה הרוויזיוניסטית, נסגר עם כשלון מפלגה זו בבחירות לאסיפה המכוננת; "חרות", ביטאונה של תנועת החרות, יצא לאור מאוקטובר 1948 ועד דצמבר 1965; "הבוקר", ביטאונה הוותיק של הציונים הכלליים, נסגר אף הוא בסוף דצמבר 1965; ו"היום", הביטאון הבלתי רשמי של גח"ל, שהחליף את "הבוקר" ו"חרות", יצא לאור מינואר 1966 ועד דצמבר 1969.

אחר, תל אביב

סדרת "הכוכב"

עמ' 19.

עמ' 19.

עמ' 82.

הבקר

עתון יומי
ת 9 - א ב י ב

עתון יומי מדיני וספרותי • בטאון הצבור האזרחי בארץ
העתון הנפוץ ביותר בחוגי התעשייה, המסחר והחקלאות
הבקר - הדרך הטובה ביותר לפרסום

רמי החתימה בארץ ישראל: 3 לא"י לשנה - 250 מיל לחרש
רמי החתימה בחוץ לארץ: 4 לא"י לשנה - 350 מיל לחרש
המערכת: תל-אביב, רחוב רענן 23 • טלפון 4541-42 • תבת דאר 261
ההנהלה: תל-אביב, רח' יהודה הלוי 40 • טלפון 4111 • תבת דאר 261

305

המשקיף

עתון יומי לאומי

הבטאון היומי היחיד של הצבור הלאומי
בארץ • המכשיר המעולה לפרסום
בתוך חוגי הצבור הלאומי והאזרחי בארץ.

הנהלה והמשרד:
תל-אביב, רחוב צ'לנוב 2 • טלפון 2111 • ת.ד. 1180
ירושלים, רחוב הסולל 9 • טלפון 2444 • ת.ד. 844
חיפה, רחוב ארלוזורוב 20 • טלפון 1350 • ת.ד. 918
רמת-גן, רחוב ביאליק • טלפון 7158
סוכנויות בכל המושבות

306

מודעות פרסום של העתונים "הבוקר" ו"המשקיף" משנות הארבעים, המפרטות בקיצור את ה"קודו" שלהם

בראשונה על מפלגות הימין וציבור חבריהן הפעילים, ובמשך הזמן התפשט אל מפלגות השמאל וציבור חבריהן הפעילים. תהליך זה הוא הינתקות פעילי המפלגה מן הביטאון המפלגתי, כחלק מתהליך המעבר מהאתוס הקולקטיבי של תקופת היישוב ושנות המדינה הראשונות אל האתוס האינדוידואלי, שאין לנתקו גם מתהליך ההפרטה של המערכת הציבורית. הניתוק מהביטאון המפלגתי אינו כרוך בהכרח בנייתו מחיי המפלגה; את המידע יכלו החברים לשאוב מן הדיווחים באמצעי התקשורת הבלתי מפלגתיים ומהתקשורת הבינאישית הבלתי מתווכת עם מנהיגים ועסקנים, את עמדות המפלגה בשאלות השעה הם מכירים בלאו הכי וגם יכולים לעקוב אחריהן באמצעי התקשורת האחרים, ואילו העריכה המפלגתית של הידיעות, הכתבות והפובליציסטיקה לא יכלה לעמוד בתחרות המקצועית עם העתונות הבלתי מפלגתית. גם הדרג השני והשלישי בקאדר המפלגתי החל לגלות עניין רב יותר בתקשורת הבלתי מפלגתית, שיכלה להעניק לו פרסום אישי בהיקף ובעוצמה רבים הרבה יותר משיכלה לתת לו העתונות המפלגתית, ופרסום אישי זה העניק לגיטימציה ותרם לחיזוק עוצמתו הפוליטית של הפעיל יותר מפרסום בביטאון שתפוצתו דלה וקוראיו מעטים. במצב זה לא היה סיכוי של ממש לביטאוני המפלגות לשרוד. אפילו עתון בעל ייחוד אידאולוגי ומסר מחודד כ"חרות" לא היה יכול לעמוד בתחרות עם שינוי הרגלי הצריכה. אמנם הליברלים הגיעו לידי מסקנה בלתי מתפשרת לסגור את עיתונם קודם ששיכנעו את ראשי חרות, ועמדתם של הליברלים היתה הגורם הסופי לסגירת שני העתונים כאחד,⁵ אולם השיקול הכלכלי היה משותף להנהלות שתי המפלגות.

אכן, עתוני הימין הגיעו לסף פשיטת רגל משום שלא היו להם קוראים במספר מספיק. כמות העתונים שהודפסו נחשבה לסוד מסחרי וכך גם מספרם של המנויים, אולם בחוגי המפרסמים זה היה סוד גלוי. עובדה היא, כי תפוצת "חרות" בימי הראשונים היתה 8,000 גיליונות ביום. לפי אחת ההערכות נמכרו בשיא התפוצה 12,500 גיליונות⁶ ולקראת סגירתו היו לו רק 5,000 מנויים.⁷ על אף הגידול במספר תושבי ישראל וקוראי עברית מאז צאת הגיליון הראשון בערב ראש השנה תש"ט, על אף הגידול במספר חברי הכנסת מסיעת הנועת החרות (14 בשנת 1949, 17 בשנת 1965; לדעת ח"כ יוחנן בדר, המו"ל והעורך האחראי הראשון של העתון, היה המספר גדול יותר לולא הקמת גח"⁸) הצטמצם מספר קוראי "חרות" ביותר משליש, ומאז הגיע העתון לשיא תפוצתו הצטמצם מספרם בערך בשישים אחוז.

תהליך דומה פקד את "הבוקר". בינואר 1950 היתה תפוצתו 13,500 עתונים ביום,⁹ ולעת סגירתו ירדה תפוצתו לסדר הגודל של "חרות" ואילו פחות.¹⁰ "הבוקר" היה עתון ותיק, במונחי תולדות העתונות העברית בארץ הוא נוסד באוקטובר 1935, ובסופו של דבר התקיים קצת יותר משלושים שנה. בזכרונותיו על העתון ששימש לו אכסניה במשך 17 שנים, כתב אחד מבכירי המערכת, גרשון הל (הנדל), העתיד למלא תפקיד מפתח גם בעתון "היום":

אין זו תופעה בלתי רגילה בארץ, ובוודאי לא בעולם הגדול, שנסגרים עתונים ואפילו ותיקים בשנים. רבות הסיבות לכך: עליית הוצאות הייצור יוקר שירותי העור, ההתחרות בין העתונים על התפוצה, צמצום שטח המודעות בגלל הטלוויזיה ועוד. ואמנם נסגר "הבוקר" כתוצאה מגרעונות כספיים רציניים שנצטברו במשך מספר שנים.¹¹

הטלוויזיה השפעה על בהופעות ובטיעונים העתיד הוביל קש להבראה לסבסד א וספק רב העתונים היום הלא התפרסמו הלגיטימי הבידול ה רישומ. בעבר ולא פנים ולא תהליך גם הוא הפוליטי במי מהתועלת התקשורת שגם "ה סובסיד מקצועית מייסדיו. היום הלא בשוק הת התנהל מ ומקצועי המפלגת כעבור ע "דבר" ו התהליך תפקידו המפלגה עזבו את קצתם ה "חרות" מאמר ה החדש ל זכרונות

פתחון פה ליריביה של תנועת החרות ומיעט בדיעוה בעלות גוון מפלגתי צר. ואולם כבר מגיליונו הראשון היה לעתון מסר אידאולוגי דומיננטי. הוא לא הסתיר אותו, שהרי המסר הופיע בראש העתון, תחת שמו. ארבעה רכיבים היו במסר הזה, והם מציינים את שאיפות "חרות" ואת מטרתו: "לשלמות המולדת, לקיבוץ גלויות, לצדק סוציאלי, לחרות האדם".

"על המשמר", ביטאונה של מפ"ם, קדם ל"חרות" בהצגת עקרונותיו האידאולוגיים כסיסמאות בראש העתון. שלושה עקרונות נזכרו שם כמטרותיו של היומון: "לציונות, לסוציאליזם, לאתוות עמים". עקרונות אלו של הציונות הסוציאליסטית היו שונים, כמובן, מעקרונות הלאומיות האינטגרלית של שלמות המולדת ושלמות העם השב אליה. הערכים של צדק סוציאלי וחרות האדם שוללים את עצם מהותו של הסוציאליזם, שנקודת המוצא שלו היא שוויון, האתוס המכונן הוא קולקטיביסטי ודרך הפעולה הכלכלית מבוססת על תכנון מרכזי. עולם הערכים הלאומי של זאב ז'בוטינסקי ומנתם בגין היה מבוסס על אינדיבידואליזם, נקודת המוצא שלו היא שונה ודרך הפעולה הכלכלית-חברתית היא מיעוד מעורבות השלטון המרכזי בהי הכלכלה. אולם, על אף השוני העמוק במשמעותם של העקרונות ובמהותה של המסכת האידאולוגית שהם מייצגים, היה דמיון רב בדרכי החשיבה של עורכי שני העתונים, שהעמידו את האידאולוגיה במרכז ענייניהם. כל זמן שלא היה ניגוד בין השיקול האידאולוגי ובין האינטרס הפוליטי, יכלו שני העתונים הללו לשמור על חזותם האידאולוגית. הבעיה התעוררה במקרה של ניגוד עניינים בין המתחייב מן האידאולוגיה ובין הצורך הפוליטי. דוגמה לכך היא פרשת קסטנר. על אף הדמיון בשיקול האידאולוגי לגופו בין שני העתונים הללו, בעניין יחסיה של ישראל עם גרמניה, שניהם שללו את היחסים עם גרמניה מכל וכל, על יסוד שיקולי מוסר הנוגעים לעבר וחרדה מפני העתיד הם לא יכלו לשמור על עליונות שיקול זה בפרשת קסטנר, שהסעירה את המדינה בשנות ה-50 ותרמה לעליית כוחה של תנועת החרות בבחירות לכנסת השלישית.¹⁵ כאן התערב השיקול הפוליטי-מפלגתי וסיכל את האפשרות לשיתוף פעולה, ולו גם בדרך מניפולטיבית, בין שני העתונים. "חרות" ראה ב"על המשמר" את אחד ממיצגייה של הנהלת הסוכנות, שאותה האשים בשותפות לאחריות לשואה ובהאשמה זו ראה את אחד מיסודות הלגיטימציה של קיומו. הוא לא היה יכול לקיים דיאלוג פתוח עם "על המשמר", ועתון זה, מצדו, לא היה יכול להבליט את פרשת קסטנר, והוא ראה בהבלטתה מניפולציה פוליטית שנועדה לחזק את הימין.

את המסר האידאולוגי של "חרות" קבע וניסח מנחם בגין. בנאומו הראשון אחרי הקמת המדינה, ששודר בתחנת הרדיו "קול ציון הלוחמת", הציג בגין את העקרונות הללו כמסכת רעיונית אחת, שאבריה תלויים זה בזה.¹⁶ קביעתם בראש העתון היומי ביטאה את המחויבות האידאולוגית ואת מעמדה של האידאולוגיה כתכלית הפעילות הפוליטית של תנועת החרות. בכך הציב בגין את ביטאונה החדש של המפלגה שזה עתה הקים כחלופה אידאולוגית, ולא רק ארגונית, למפלגה הרוויזיוניסטית הוותיקה ולביטאונה "המשקיף". בראשו של עתון זה התנוססה מפת ארץ ישראל השלמה לפי האסכולה הרוויזיוניסטית: היא הקיפה את שטח המנדט הבריטי במלואו, כלומר ארץ ישראל משתי גדות הירדן לפי הגבולות שנקבעו בתום מלחמת העולם הראשונה. מפה זו שיקפה גם את ההיבט הגיאוגרפי של "שלמות המולדת" לפי

הטלוויזיה עדיין לא הוקמה בישראל כשנסגרו שני העתונים. החשש מפני השפעה שלילית של הטלוויזיה על יכולת הקיום של העתונים אמנם הוזכר בהופעותיהם של העורכים והמוליים לפני ועדת החינוך והתרבות של הכנסת ובסיועיהם נגד הקמת טלוויזיה בישראל,¹² אולם לא בשל החשש מפני העתיד החליטו תנועת החרות והמפלגה הליברלית לסגור את עתוניהן, אלא בגלל קשיי ההווה: באין מסה קריטית של קוראים, לא זו בלבד שאין סיכוי להבראה כלכלית, אלא שמנקודת ראותו של המו"ל המפלגתי אף אין טעם לסבסד את העתונים. במצב זה אין העתונים הללו מועילים עוד לבעליהם, וספק רב אם יכלו, אפילו רצו, להמשיך לקיימם על בסיס בלתי כלכלי. שני העתונים לא השפיעו על קביעת סדר היום המפלגתי, שלא לדבר כלל על סדר היום הלאומי. הם לא שימשו עוד מגבירי קול למנהיגי מפלגותיהם, שדבריהם התפרסמו בעתונות הבלתי מפלגתית הפופולרית. הם לא סייעו במאבק הלגיטימציה של תנועת החרות, ואולי אף הפריעו לו משום שהבליטו את הבידול האידאולוגי, שהקמת גח"ל נועדה לגשר עליו ולטשטש במקצת את רישומו. הם לא הצמיחו עוד מנהיגי דעה מפלגתית בניגוד למצב שהיה קיים בעבר ולא נותר להם עוד תפקיד תקשורתי בעל משמעות פוליטית, לא כלפי פנים ולא כלפי חוץ. בקצרה, הם נעשו מיותרים, ולכן נסגרו.

ההליך דומה פקד את "היום", הביטאון המופרט, הבלתי רשמי של גח"ל. גם הוא נעשה מיותר, משום שנכשלה הקונצפציה שעמדה ביסודו. הפרשת הפוליטיקה ובכלל זה אמצעי התקשורת המפלגתיים מניחה כדאיות כלכלית, אם במישרין, כתוצאה מן הפעילות המופרטת, ואם בעקיפין, כתוצאה מהתועלת הפוליטית והנגישות לצמתי הכרעה, שהבעלות על אמצעי התקשורת תניב לבעלי המניות. הגחה זו היתה חסרת בסיס לנוכח העובדה שגם "היום" היה דל תפוצה, נתקל בקשיים כספיים והיה צורך לסבסדו. הסובסידיה שהעניקו מפלגות גח"ל לא יכלה להספיק לפיתוח תשתית מקצועית וטכנית מספקת. העתון לא הצליח למלא את התקוות שתלו בו מייסדיו. גם הוא כקודמיו לא נעשה מגבירי קול, לא השפיע על גיבוש סדר היום הלאומי והמפלגתי, לא הצמיח מנהיגי דעה ולא נתפס כגורם בעל משקל בשוק התקשורת. הפולמוס הפוליטי-אידאולוגי בעקבות מלחמת ששת הימים התנהל מעל דפי עתונים אחרים. "היום" הוא סיפור של כישלון כפול, פוליטי ומקצועי כאחת. סגירתו סימלה גם ויתור על רעיון הפרשת העתונות המפלגתית בשוק הישראלי קטן הממדים, רעיון שישב לסדר היום המקצועי כעבור עשרים וחמש שנים בקירוב, כשתחליט ההסתדרות לסגור את היומון "דבר" ועורכיו יחפשו דרך להחיותו על ידי הפרטה, אך לשווא.

התהליך שהביא לידי סגירת "המשקיף" היה שונה. עתון זה סיים את תפקידו משום שהמפלגה שאותה שירת וביטא סיימה את תפקידה. עם היסול המפלגה הרוויזיוניסטית לא היה עוד מקום לעתונה. רוב העתונאים שעבדו בו עזבו אותו לפני כן. רובם נקלטו בעתון החדש, הצעיר והמבטיח, "חרות". קצתם הגיעו ל"הבוקר", ואחרים לעתוני הערב הפופולריים.

"חרות": אידאולוגיה, פוליטיקה ולגיטימציה

מאמר המערכת של גיליונו הראשון של "חרות" הצהיר שאין בדעת העתון החדש להיות "עוד אחד מעתוני המפלגה הרבים."¹³ כפי שצוין כבר במאמרי זכרונות ובמחקר,¹⁴ בתקופתו הראשונה אכן נהג העתון בליברליות, נתן

נוסח תנועת החרות. ואולם "חרות" הוסיף על כך את שלושת העקרונות האחרים וגם קישר אותם זה לזה למסכת אידאולוגית רבת-אנפין, ואילו הרוויזיוניסטים לא יכלו להציג יותר ממה שסימלה המפה.

בעולם הסמלים והמיתוסים הימני יש משמעות רבה בהבדל שבין מפת "המשקיף" ובין מפת תנועת החרות, בעקבות מפתו של האצ"ל. היומון הלגלי הסתפק, בתקופת השלטון הבריטי, בהצגת המפה, כלומר בפשר הגיאוגרפי של התביעה לשלמות הארץ. העמידה על גבולות המנדט הבריטי ביטאה את הכמיהה לגיטימציה בין לאומית לרעיון שלמות הארץ, ואת תפישת לגיטימציה זו כתנאי הכרחי למימוש החוץ. האצ"ל, והמפלגה שהקים בצאתו מהמחתרת, הוסיפו על המפה גם יד אותות ברובה מכוון. בכך ביטאו את הפשר המלחמתי של התביעה, פשר שחוזק על ידי הסיסמה "רק כן" משני צידי הסמל, שאחרי הקמת המדינה הוחלפה בצמד המלים "מולדת וחרות". גם הם לא ויתרו על הלגיטימציה הבין לאומית, גם בעיניהם היא נתפשה כנחוצה, אלא שהם הוסיפו עליה את היכולת להשתלט על הארץ בכוח צבאי. הסיסמה מדברת בעדה, והרטוריקה של המילים מוסיפה על הרטוריקה הגרפית: את ארץ ישראל השלמה ישיג העם היהודי בכוח הנשק, בכוח הורוע, במלחמה. עד שהוקמה המדינה נתפשה המלחמה כאמצעי היחיד להשגת המטרה, והלגיטימציה נדרשה לא רק לתביעה הטריטוריאלית, אלא גם לעצם הזכות להילחם. משהוקמה המדינה, נעשו "מבצעי שחרור" האמצעי הצבאי למימוש הזכות, לצד פעילות דיפלומטית. בהקשר זה יש לראות, למשל, את ההקפדה בעתון "חרות" על ציון שמה של ממלכת ירדן במרכאות כפולות וכך גם את ציון תארו של המלך. ההסתייגות שביטאו המרכאות הללו, בהתאם למדיניות המפלגה,¹⁷ היתה מהלגיטימיות של הקיום המדיני הירדני, ולא מעצם עובדת הקיום, שהרי תוכן הידיעה, או המאמר, עסק במדיניותה, במעשיה, בהצהרות מנהיגיה, במלכיה ושריה, ואי אפשר לטעון שהאובייקט לכתיבה עתונאית פוזיטיבית ("אמר", "עשה", "החליט", "טען", וכו') אינו קיים. אם אינו קיים, כיצד אמר, עשה, החליט וטען?

עוד יש לציין, כי "חרות" (המפלגה והעתון כאחת) עמדה על חוקיות הפעילות הפוליטית כתנאי הכרחי לשמירת הסדר והיציבות במדינה: משקמה המדינה, אין עוד מקום ל"רק כן", שהרי למדינה יש גם מערכת מדינית-דיפלומטית, ובתוך המדינה אין מקום לסיסמה העשויה להתפרש כקריאה למרד. מכל מקום, הורוע האותות ברובה המכונן היא ההבדל שבין "חרות" ובין הרוויזיוניסטים. לפי תפיסתם של מייסדי "חרות", אין לצמצם את ההבדל הזה ולהעמידו על ההיבט הלגלי בלבד. הפשר עמוק יותר, והוא בא לידי ביטוי בהתעלמותו של "המשקיף", במאמר המערכת שלו לכבוד הקמת המדינה, מתרומתה הייחודית של המחתרת למלחמת השחרור. רק מאמרו של הרצל רוזנבלום, עורך "ידיעות אחרונות", הזכיר את האצ"ל ומלחמתו. "המשקיף" לא עשה זאת, והסתפק באיזכור תרומתו של הצבא, לצד הבעת השמחה והגאווה, על "שהיה שכר לעמלו של ראש בית-ר".¹⁸ כותב המאמר דאג בהקמת המדינה את "ראשית הגשמת חוונם של הרצל וז'בוטינסקי", אך אף לא מלה אחת על לוחמי המחתרת ועולי הגרדום העתידיים להיזכר דרך קבע מעל דפי "חרות".¹⁹

מאידך גיסא, "המשקיף" הוסיף על המפה מסגרת שחורה ובה נאמר: "בהשתתפותו הקבועה של ז'בוטינסקי". מייסדה של האסכולה ומנהיגה

היה בעולם האמת זה שמונה שנים, ועדיין נחשב למשתתף קבוע בעתון ולמקור לגיטימציה. כדי לנטרל יתרון יחסי זה במאבק הלגיטימציה שבין תנועת החרות החדשה ובין המפלגה הרוויזיוניסטית הוותיקה נקטה מערכת "חרות" שני צעדים: ראשית, ז'בוטינסקי היה למשתתף קבוע גם בעיתונה, ובכל יום שישי היה מתפרסם סיפור או מאמר מפרי עטו, מתוך עזבונו העתונאי והספרותי המרשים. העובדה שערי ז'בוטינסקי, בנו היחיד ויורש זכויות היוצרים על כתביו, הצטרף לתנועת החרות ונבחר מטעמה לכנסת הראשונה, הקלה על כך. כבר בגיליון הראשון פורסם סיפורו של ז'בוטינסקי "בעל בית כזית". הסיפור נכתב במקורו ברוסית בשנת 1910. עניינו תיאור מסע בעמק יזרעאל, המסתיים בעלייה להר תבור ובעימות בין נער יהודי יליד הארץ לבין גזיר, התובע מהמספר ומהנער לתכות בחוץ עד שיתנו להם מעט מים. הנער הביט בגזיר במבט שכמוהו לא ראה המספר: "לא מבט של שנאה פחדנית ומתרפסת למחצה" וגם "לא מבט של חמת אין אונים או של רגש כבוד מחולל או של רוגז". זה היה "מבט מלא זעם קר ובוז שבבטחה, מבט של בנאי, הנתקל במכשול שטרם סולק... מבט של כובש, ולמעלה מזה: של בעל בית.²⁰ באווירת האופוריה של מלחמת העצמאות והקמת המדינה, שיקף סיפור זה את הלכי הרוח האופייניים של קוראי העתון. יתר על כן, הוא ביטא בדרך משל את הרעיון היסודי שלהם – היהודים הם בעלי הבית בארץ, בכל הארץ.

שנית, בגיליון הראשון הופיעה בכותרת ראשית שנייה בצד שמאל של העמוד הראשון ידיעה במסגרת, תחת הכותרת "ברכת גב' י. ז'בוטינסקי ל'חרות'". העתון פרסם במלואו מברק ברכה ששיגרה יהנה ז'בוטינסקי מארצות הברית, ובו נאמר, בין השאר: "אני מרכינה את ראשי השב בפני מנהם בגין ובפני כל אלה שלחמו על שחרור המולדת מן הכיבוש בידי צרים וחוללו את הפלא של מדינת ישראל שירדה וקיימת". בכך תרמה הכותבת להגדרת בגין כיורשו הפוליטי של ז'בוטינסקי, בניגוד לעמדת הרוויזיוניסטים, ולהגדרת האצ"ל כמבצע תורתו של בעלה: האצ"ל, ולא המפלגה הרוויזיוניסטית הלגלית. "תנועת החרות מיסודו של הארגון הצבאי הלאומי" – שמה הרשמי המלא של המפלגה החדשה – היא אפוא נושא הבשורה והממשיכה הלגיטימית של תנועת ז'בוטינסקי, היא ולא המפלגה הרוויזיוניסטית, שאותה הקים בשנת 1925, ובראשה עמד עד מותו. מאבק הלגיטימציה של תנועת החרות היה כרוך, מיניה וביה, בדה לגיטימציה של הרוויזיוניסטים.

כדי להעמיק הכרה זו הוסיפה המערכת הקדמה קצרה לדבריה של יוהנה ז'בוטינסקי: "אלמנתו של הנשיא... שלא הפסיקה אף לרגע את קשריה עם הניכיו של בעלה הדגול, סיעה כמיטב יכולתה... ועקבה אחרי מלחמתה של המשפחה הז'בוטינסקאית הגדולה, העבירה לנו את הברכה הבאה לרגל הופעת עתוננו".

"הנשיא" הוא ז'בוטינסקי, שאחד מתפקידיו ותארייו היה "נשיא ההסתדרות הציונית החדשה".²¹ "הניכיו" הם לוחמי המחתרת, והם שעשו את "מלחמתה של המשפחה הז'בוטינסקאית". מלחמה זו היא שהביאה לידי הקמת מדינת ישראל, טענה שכיתה בנאומים ובפובליציסטיקה של מנהיגי תנועת החרות וכותבי ההיסטוריוגרפיה משורתיה. מצד אחד הטענה הופנתה כלפי עסקני המפלגה הלגלית. הם לא לחמו. לכל היותר דיברו, פעלו, או נאבקו. הלוחמה

בהשתתפותו הקבועה שכ
זאב ז'בוטינסקי

המשקיף

ערן יחי לאבי

החרות

לשלמות המולדת-לקבוץ גלילות. לצדק סוציאלי-לחרות האדם

זה מול זה: "המשקיף" הרוויזיוניסטי ו"חרות" של תנועת החרות. במשך חצי שנה (אוקטובר 1948-אפריל 1949) הופיעו שני העיתונים במקביל

רעבים בארץ, גם הצדק החברתי וחרות האדם תלויים בביטול חלוקת הארץ. זה ניסיון פתטי לרציונליזציה של התביעה לשלמות המולדת בתוקף טיעון אינסטרומנטלי מובהק, המופיע אחרי קביעה קטיגורית ברוחה של התאולוגיה הפוליטית: "אין מולדת, אלא המולדת".

תפישתו המקצועית של העתון היא של מכשיר להגשמת האידאולוגיה: צריך לעסוק ברעיונות היסודי: הדבר ייעשה מעל דפי העתון, "ללא חת וללא רתיעה", שהרי העתון מוכן ומוזמן לשלם את המחיר ב"ריבוי האזורים" הלבנים, שהם תמיד ככתם שחור על המשטר. "העתון צופה אפוא שהצנזורה תשתלה בו, מטעמים פוליטיים, ותמחק ידיעות ומאמרים שלא יהיו לרצון ל"משטר", שם הצופן לממשלה בהנהגת דוד בן גוריון, שרווח בתנועת החרות, ובכלל זה בנאומיהם ובמאמריהם של בגין ובדר.

מאמר זה, על הרטוריקה של ההקרבה והרדיפה שבו, עומד בסתירה מסוימת למאמר המערכת, המדגיש את השאיפה למקצועיות עתונאית, לחופש הביטוי ולהפריית המחשבה:

עתון זה יזיכה, כי הוא אכן במה תופשית להחלפת רעיונות ותוכניות. כשם שהעתון יילחם להרחבת גבולות המולדת, כך ישרת בנאמנות את השאיפה להרחבת גבולות המחשבה היוצרת והמפרה... ביטאון המגשים יום יום את המידה הדמוקרטית הנאה של העולם הנאור, עתון הנותן חופש של ביטוי, זו המסרה אשר נשרת.²⁴

היתה נחלת הלוחמים בלבד, ומכאן תביעת הלגיטימציה שלהם כממשיכי דרכו הלגיטימיים של ז'בוטינסקי. הטענה שיותנה ז'בוטינסקי "לא הפסיקה אף לרגע" את קשריה עם חניכים אלו של בעלה יש בה, כמוכן, מן ההגזמה, ואף היא מכוונת ללגיטימציה שלהם ולדה-לגיטימציה של היריב המשפחתי - המפלגה הרוויזיוניסטית. מצד אחר, טענה זו מופנית כלפי הממשלה בראשות דוד בן גוריון וכלפי תנועת העבודה הציונית. לא הם הקימו את המדינה, אלא המרד של אצ"ל בפיקודו של בגין ובהשראת ז'בוטינסקי הוא שחולל את התקומה.²² תביעת הלגיטימציה הבלבדית כיורשי ז'בוטינסקי וממשיכי דרכו נענתה אחרי הבחירות לכנסת הראשונה, שבה לא הצליחה רשימת הרוויזיוניסטים לזכות אף במנדט אחד. תביעת הלגיטימציה של המתחרות - אחרי הבחירות לכנסת הראשונה נוסף לה"י לאצ"ל כגורם שהביא לחיסול השלטון הבריטי ולהקמת המדינה - נמשכה במאבקים פוליטיים שתכליתם היתה להביא לידי הכרה בתרומת המתחרות הללו לתקומת המדינה ולהכרה בזכויותיהם של הלוחמים, ובכלל זה זכויות סוציאליות למשפחות ההללים והפצועים. בכל שנות הופעתו שמר "חרות" בהקפדה רבה על טיעון היסטוריוגרפי זה, במקביל להעלאתו בפי נציגיה של תנועת החרות בכנסת. העתון הקפיד לכנות את אצ"ל ולה"י בשם הכולל "המתחרת", או "ארגוני המתחרת", ולרוב "המתחרות הלוחמות" - להוציא את ארגון "ההגנה", שלא היה, לדעת העתון, בין הלוחמים בשלטון הבריטי. אין צורך לומר שמעולם לא נעשה שימוש בכינוי "הפורשים", אלא לצרכי פולמוס עם תנועת העבודה, שהוסיפה להשתמש בכינוי זה בשנות המדינה הראשונות.

תעודות הזהות האידאולוגיות של עתוני הימין

בגיליונו הראשון של "חרות" הופיע, בעמודו הראשון, מנשר תגיגי וכותרתו "מחרות לחרות". זו היתה תעודת הזהות הרעיונית והמקצועית של העתון החדש. נכללו בה האתוס שלו, האידאולוגיה שלו ותפישתו המקצועית. העתון הצהיר שהוא רואה עצמו ממשיכו של עתון הקיר המתחרת, שנשא אותו שם. אמנם אין הוא "עתון תופשי", כפי שהיה במתחרת, משום שבישראל יש צנזורה על עיתונים, הפועלת מכוח החוק, ומשום כך יציית לה העתון. האתוס של העתון הוא אפוא המשך דרכה של המתחרת תוך ציות לחוק, שהרי "בחוקים העבריים אנו מכירים גם אם רעים הם".

האידאולוגיה של העתון נגזרת מארבעת העקרונות: שלמות המולדת, קיבוץ גלילות, צדק סוציאלי וחרות האדם. כותב המאמר הדגיש את זיקתם ההדדית של ארבעת העקרונות זה לזה עד כדי יצירת מסכת אינטגרלית, ובראש מעייניה שלמות המולדת:

אין מולדת אלא המולדת. לא שאיפה "רומנטית" היא; לא רצון התפשטות. פשוט, צו החיים הוא. בהגשמתו תלוי לא רק מספר היהודים, שנצליח להציל מקלון ההתנוונות או מצפרני הכליה; בהגשמתו תלויה אפילו כמות הירקות שנצליח לתת בפי ילדינו, בכדי שבריאים וחסונים יהיו... עין כל אדם רואה, כי אפילו אוכל לשובע לא ייתכן בגבולות החלוקה, ותהי אשר תהי.²³

מתוך כך הגיע בעל המאמר למסקנה ששלמות המולדת וקיבוץ גלילות חד הם, וכך גם הצדק החברתי וחרות האדם. ולפי שבלי שלמות המולדת יהיו

הבוקר

עתון יומי

"HABOKER" Daily Newspaper

No. 1 22

WELLESLEY, 17 OCTOBER, 1935

המספר 1700

ל 1700 ש"ח

מלגמה מהנציב שלונדה

אין מקום לדאגה - המלגמה לא תמנע את
המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...

המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...

המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...

מושב מבריע של חבר הלאומים

איטליה טוענת להגרים - היא לא סתרה את חוקת החבר - שאלת הנשנים על הפרק

הממשלה האיטלקית טוענת להגרים...
היא לא סתרה את חוקת החבר...
שאלת הנשנים על הפרק...

בית ריאל, נאמביה
רחוב המגול 3
ל 31-30 זכרון משה
המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...

קשר מלוכני ביון
שנהלים בראש השלטון - סגן מנכ"ל
המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...

האודין
אגודה הצעירה של האוהדים הפגנים בבריטניה
המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...

מפתחת הבחלה
המלגמה מהנציב שלונדה...
המלגמה מהנציב שלונדה...

הגיליון הראשון של "הבוקר", 11 באוקטובר 1935. העתון נסגר לאחר שלושים שנה ושלושה חודשים

יוסף ספיר, זלמן אברמוב, זלמן סוואייב וישראל סחרוב, לצד אישים נוספים מקרב בעלי היכולת הכלכלית, כציבור מדוכא ומקופח. מוזר לתאר את היוזמה החופשית והבעלות על מפעלים וקרקעות כזכויות "האדם הקטן" וזכותו של אדם על קנייניו ועל פרי עמלו אינה עושה אותו למסכן, חלילה ואין צורך להציג את היכולת הכלכלית כחוסר יכולת אנושית ואזרחית. עם זה יש לציין ש"הבוקר" שימש אכסניה לכותבים בעלי השקפת עולם לאומית שנים הרבה לפני שהוקם גח"ל. הל עצמו הגיע לעתון ממערכת "המשקיף", וכן עבדו בו תלמידי אכסניה דרסנצ'יק, מראשוני תנועת בית"ר ולימים עורך "מעריב", ובין המשתתפים הקבועים היה ישראל אלדרד (שייבו) האידיאולוג של לח"י. ואולם בעוד ש"המשקיף" ואחריו "חרות" ראו את עצמם בראש וראשונה כנושאי בשורת שלמות המולדת, היה המסר העיקרי של "הבוקר" כלכלי-ליברלי, בתוספת נטייה לאחדות לאומית כוללת בתקופת המאבק. כמה מהפובליציסטים של העתון אמנם היו קשורים בארגון "ההגנה", אך הם חרגו לא פעם מן הקו הרשמי וכתבו, במגבלות הצנזורה הבריטית, נגד ה"סוון" ובעד אחדות ציונית.²⁸

המקצועיות העתונאית והביטחון העצמי הפוליטי-אידיאולוגי שבמאמר המערכת משקפים גישה אופטימית, ואילו טיפוח תודעת הקורבן שבמאמר בעמוד הראשון משקפת גישה פסימית, רוויית חשש מפני העתיד.²⁵ שלוש עשרה שנים לפני כן, ב־1935, יצא לאור הגיליון הראשון של "הבוקר", בגיליונו הראשון כתב מאיר דיזנגוף, ראש העיר הראשון של תל אביב, דברים דומים למה שעתיד היה בדר לכתוב ביום צאתו של "חרות":
עתון כזה צריך להיות צבורי וראש תפקידיו לשרת את העם, בלי הבדל מעמד, להגן על קנייני הרוחניים, התרבותיים והחמריים... ליצור במה לבטוי כל רעיון חפשי וכל מחשבה בלתי תלויה בכל שאלות חינוך בארץ.²⁶
דברים אלו ביטא הכותב את תמצית האידיאולוגיה של הציונים הכלליים: הגנה על היוזמה החופשית, כלומר על הקניין לצורותיו והאינטרסים הגלומים בו, מתוך אמונה שזאת הדרך גם לסיפוק צרכיו של העם כולו. לדעת גרשון הל, שילית ההבדל המעמדי אין פירושה גישה מעמדית מנוגדת. לפיכך, "בכל שנות קיומו... [העתון] לחם למען יוזמה פרטית ותחושה אזרחית, אך מעל לכל: למען אהבת ישראל. תמיד התייצב לימין המקופחים והמדוכאים והגן על זכויות האזרח הפשוט והאדם הקטן."²⁷ בלי ספק, זאת אידיאליזציה מוגזמת. מוזר לתאר את הציבור המיוצג על ידי דיזנגוף ורוקה, ולימים על ידי

28 ב־31 בדצמבר 1965, כאמור, הופסקה הופעתם של שני יומני תנועת חרות והליברלים - "חרות" ו"הבוקר". ב־11 בינואר 1966 יצא לאור הגיליון הראשון של "היום".²⁹ גם הוא פרסם תעודת זהות רעיונית, במאמר המערכת של גיליונו הראשון, ובה ניסיון להגדיר את זהותו הפוליטית

הודעה

אל קוראי העתונים
"חרות" ו"הבקר"

ביום שלישי, י"ט בטבת תשכ"ו,
11 בינואר 1966

יתחיל להופיע
עתון בוקר בשם

היום

הנהלת העתון

"היום" - ההתחלה והסוף. מודעה המבשרת על הופעת "היום", וקטע קצר וצדדי, לאחר ארבע שנים, על כך, שהעתון מפסיק את הופעתו

והמקצועית ולסכם את הכסיס האידאולוגי שלו.³⁰ בעל המאמר פתח בהדגשת ההבדל שבין העתון החדש לשני קודמיו: שלא כמותם, "היום" הוא עתון עצמאי, אינו כפוף למרותה של מפלגה ושום מפלגה אינה אחראית לתוכנו. אמנם יש בעתון אהדה לגח"ל, אך אין הוא ביטאנו ולפיכך אין הוא חייב לאמץ את עמדות גח"ל ולהגן תמיד על פעולותיו.

אחר כך עבר בעל המאמר לתאר את היומרה המקצועית שלו ושל חבריו: לספק לקוראים מידע מלא "על כל המתרחש בארץ ומחוצה לה, בכל שטחי החיים, במדיניות, במשק, בחיי התרבות, בספורט ובכל שטח חיים אחר." אין כאן הבחנה בין עיקר לטפל, בין מידע בעל ערך לקורא ובין מידע סתמי. את הכל מתכוון העתון לספק. עד מהרה יתברר שלא היה כיסוי ליומרה זו. לא היו לעתון אמצעים ומומחים למלא תפקיד כה מחייב לספק לקורא את כל המידע על כל המתרחש בכל מקום בעולם, מעין גרסה ישראלית של המוטו של "ניו יורק טיימס" - "All the News That's Fit to Print". כאן אף לא דובר על סלקציה של החומר, כפי שעולה מנוסח המוטו של היומון הגיו יורקי. תפקיד המערכת איננו לברור מידע, אלא רק לתמצת אותו. את הטוטליות של המידע מסביר בעל המאמר במה שנראה כגירסה משלו לרעיון "הכפר הגלובלי": "במאה העשרים אין עניין כל כך רחוק מאיתנו שאיננו יכול להיות גורם משפיע על החיים בארצנו ועל עמנו... ארץ, אזור, יבשה והעולם כולו מהווים במה אחת." האוניברסליות של "הכפר הגלובלי", התלות ההדדית של מדינות העולם וזיקת הגומלין שבין שטחי הפעולה ותחומי הידע השונים נתפסים אפוא מוויית ראייה פרטיקולרית הגורמים המשפיעים על החיים בארץ ועל מצבו של העם היהודי בה ומחוץ לה. מכאן שבכל זאת יש תהליך סלקציה במידע: אותה "אינפורמציה תמציתית, מלאה ונאמנה" אמורה להיות רלוונטית למתרחש בישראל ובקהילות היהודים ברחבי העולם.

בלבול מושגי זה שבין הגלובלי ללוקלי מצד אחד ובין האוניברסלי לפרטיקולרי מצד אחר, משקף את חוסר המקצועיות שבעריכת "היום". העתון הופיע במשך פחות מארבע שנים, והוא לא הצליח לגבש לעצמו זהות מקצועית וקו ברור. על אף הצהרתו הוד משמעית של מאמר המערכת נהפך העתון כבר בשבוע הראשון לקיומו לבימת פובליציסטיקה של מנהיגי גח"ל, ותפקידה העיקרי של המערכת היה לאזן את הכותבים מתנועת החרות על ידי כותבים מהמפלגה הליברלית, למניעת קשיים מיותרים, ולהדוף להצנים של פעילים שתבעו לפרסם את דבריהם ואת ההתרחשויות המפלגתיות שנטלו בהן חלק, אפילו נעדר מהן ערך חדשותי של ממש. בימי שישי היו כותבים בדרך קבע חברי הכנסת מנחם בגין, יוחנן בדר ויוסף שופמן מחרות, ומצד הליברלים פרץ ברנשטיין, אלימלך רימלט ולעיתים גם יוסף ספיר. לצד המנהיגים הופיעו בקביעות גם מאמריו של ד"ר ישראל אלרד, ובתמשך הצטרפו הפרופסורים בנימין אקצין וערי ז'בוטינסקי. נקודת האיוון האידאולוגית של העתון לא היתה אפוא במרכז, אלא נטתה מתחילתו יותר ויותר ימינה, במיוחד בכל מה שנוגע לשלמות המולדת אחרי מלחמת ששת הימים.

בעל המאמר המערכת בגיליון הראשון כתב עוד על הקו האידאולוגי:

ורצוננו לשרת את עניין התופש בכל כוחנו: חופש הפרט וחופש העם, צדק לכל אדם, צדק חברתי ועצמאות ישראל וחוננה הלאומי, הגנה על הקיים ושאיפה לגאולה שלמה - אלה הם האידאילים שנושרת אותם בעתון זה.

ניסוח זה מבטא את הקונצנזוס שהיה קיים באותו זמן בין חרות לבין הליברלים. לא היתה בין שתי המפלגות מחלוקת בדבר החופש לפרט ולעם (מחבר המאמר הקפיד לכתוב "חופש" ולא "חרות", מטעמים מובנים), צדק לכל אדם וצדק חברתי, אם כי היו ניואנסים ברורים של שונות בפרשנות המושג. ניואנסים מסוג זה היו גם בתוך שתי המפלגות, בעיקר בין האגף שהיה מיוצג בהסתדרות (רימלט בליברלים ובן אליעזר וארידור בחרות) ובין תומכי כלכלת השוק. העובדה שהניואנסים הכלכליים-חברתיים חצו את שתי המפלגות מנעה מחלוקת של ממש ביניהן.

שונה היה המצב בעניין שלמות המולדת. ההסכם להקמת גח"ל ייחד את האמונה ברעיון זה לתנועת החרות, ובכך הוציאו מן המסגרת האידאולוגית והפוליטית המשותפת לשתי המפלגות במצען. וכך נאמר בהסכם:

תנועת החרות תוסיף לשאת את עקרונות שלמות המולדת, לאמור: זכותו של העם היהודי על ארץ ישראל, בשלמותה ההיסטורית, זכות נצחית היא, שאינה ניתנת לערעור.³¹

כאמור, משמעות הדברים היא שרק תנועת החרות תוסיף לשאת את העיקרון האמור, ולא גח"ל. הגוש הפרלמנטרי שחרות היא השותפה הבכירה בו אינו מתויב לאידאולוגיה שלה. זאת ועוד: הביטוי "ארץ ישראל בשלמותה ההיסטורית" הוא ביטוי עמום. במהלך ההיסטוריה השתנו הגבולות פעמים רבות, וכלל לא ברור מהו הגבול המחייב. האם עומדת בתוקפה מפת המנדט הבריטי, שהיתה עד כה הסמל של תנועת החרות? אם כן, כיצד יתייחסו הליברלים לשותף הבכיר התובע להרחיב את גבולות המדינה משתי גדות הירדן? אם לא, מי החליט על כך, מתי ועל יסוד מה?

אין תשובה על שאלות אלו וכיוצא בהן. מנקודת ראותם של חברי מערכת "היום" היה ברור שאין עוד מקום לשלילה גורפת של לגיטימיות הקיום הירדני ולביטוייה של שלילה זו על ידי הצבת מרכאות כפולות כל אימת שהממלכה, או המלך, מוזכרים בעתון. השינוי הגרפי ביטא את ראשיתו של שינוי אידאולוגי. יותר משש עשרה שנים אחרי צאת הגיליון הראשון של "היום" הסביר ראש הממשלה בגין את השינוי: "בעקבות השואה אין לנו כוח, ומשום כך אין לנו רצון לממש את הזכות" על ארץ ישראל השלמה משתי גדות הירדן.³² ההכרה במגבלות הכוח אינה מבטלת את תוקף הזכות, אולם היא מספקת עילה להימנעות ממימושה. עוד לפני כן תמך בגין במשא ומתן לשלום עם ירדן, שמשמעותו האידאולוגית – בלי שים לב לשאלת הגבולות והגדרתם – היא הכרה בלגיטימיות הקיום הירדני העצמאי. בלא שהיה מודע לכך כל עיקר, מילא "היום" תפקיד ברוויזיה של האידאולוגיה הרוויזיוניסטית.

משמעות הדברים בשנת 1966 היתה כמובן שונה. "היום" התעלם מעקרונות שלמות המולדת, והדבר בא לידי ביטוי בולט במיוחד מתוך השוואת תעודת הזהות הרעיונית שלו לזו של "חרות". מה שהיה למייסדי ביטאונה של תנועת החרות מטרה עיקרית ולאורה הוצבו יעדי העתון, נעשה עניין ספל, שיש להצניעו מאחורי פרגוד של ניסוחים עמומים, כדוגמת הביטוי "הגנה על הקיים ושאיפה לגאולה שלמה". הצבת ה"שאיפה לגאולה שלמה", ביטוי בעל קונטציה תיאולוגית, בהקשר של "הגנה על הקיים" יש בה כדי לרמוז על שאיפה לשלמות המולדת. אמנם זו שאיפה מוצנעת, מפני צרכי הזמן ואילוטי הפוליטיקה, אך היא נותרת בגדר שאיפה ועוצמה רבה גלומה בה.

בתחום רגיש זה הל שינוי בעקבות מלחמת ששת הימים. הליברלים חתמו מתנגדותם לאזכור תורת ארץ ישראל השלמה, ובגל האופוריה אחרי המלחמה נשטפה המחלוקת הפנימית בגח"ל ונעלמה. בגין ויוסף ספיר חתמו שרים בממשלת הליכוד הלאומי. ספיר קיבל את עמדתו המדינית של בגין. רימלט נחשב בלאו הכי לגן בטחוני, ולא היה עוד יסוד למחלוקת משנת 1965, לפחות משום ששמירה על קיום הסטטוס קוו היא עמדה שמרנית קלאסית, וכזאת היתה מקובלת על מנהיגי הליברלים.

טובי העתונאים

הגיליון האחרון של "היום" יצא לאור ביום האחרון של שנת 1969. ישראל היתה בעיצומה של מלחמת ההתשה, שעוררה הסתייגות אידאולוגית חריפה מתורת ארץ ישראל השלמה. הליברלים אמנם קיבלו את השקפתה של חרות בעניין זה, אולם הערעור על יסוד היסודות האידאולוגי שעלה בשיח הציבורי לא מנע את סגירת "היום". בכך הודו בעלי העתון שאין הוא משתתף בערך והשפעה בשיח הפוליטי, אין לו מקום במרחב הציבורי ואין לו תפקיד בשכנוע המתלבטים, הן שכנוע ברמה האידאולוגית, והן שכנוע ברמה הפוליטית.

כשלוף הפרטת הביטאון הבלתי רשמי של גח"ל מעורר שאלה עקרונית בדבר היתכנות הפרטתם של עתונים מפלגתיים אחרים. האם היה גח"ל "היום" שונה, לו היתה ההפרטה יסודית יותר, לו באמת נותק העתון מהמפלגה, לולא נערך והודפס ב"מצודת זאב", לולא שימש בימה למנהיגיה? שדבריהם מילאו את דפיו?

קשה להשיב על שאלות אלה, ולא רק משום ששאלות היפותטיות אינן שאלות היסטוריות. לו נותק העתון להלוטין מגח"ל לא היה לגח"ל אינשהו בהמשך קיומו, וספק אם היה מצליח לעורר עניין בקרב פעילי המפלגה ותומכיה. לא רק בשל השינוי בדפוסי צריכת התקשורת וירידת משקל והשפעתה של העתונות המפלגתית, אלא משום שאין בהפרטת עתון מפלגתי כדי להתגבר על המכשול הנובע מן הסתירה שבין תפקידו ותפקודו המקצועי של עתון ובין פעילות פוליטית ומחויבות אידאולוגית.

במערכות "המשקיף", "חרות" ו"הבוקר" צמחו כמה מטובי העתונאים בישראל. די אם נזכיר את אריה דיסנצ'יק, שלום רוזנפלד, שמואל שניצל ומשה ז'ק שהיו לימים עורכי העתון "מעריב"; את אביעזר גולן, שלם נקדימון, איתן הבר וצבי קסלר שהיו לבכירי הכתבים ב"ידיעות אחרונות"; את יואל מרקוס, דן מרגלית ועוזי בנזימן, שהיו לפובליציסטים המובילים בעתון "הארץ". מתברר, כי אפילו הטובים שבעתונאים אינם יכולים לכתוב לערוך ולהפיק עתון מפלגתי טוב. אכן, המושגים "עתון" ו"מפלגתי" אינם מתיישבים זה עם זה, אפילו מפריטים אחד מהם, ואפילו מפריטים את שניהם יחד.

הקוראים מוזמנים לעיין גם במאמריהם של יורם פרי ויהואל לימור בגיליון זה בהקשר לסגירת העתונים המפלגתיים.

* * *

1. מאמר זה עוסק בעתונות הימין אחרי הקמת המדינה. על עתוני הימין הוויכוחים לפני הקמת המדינה ראו: ח. מילקוב, "העתונות הרביזיוניסטית בתקופת המנדט קווים לדמותה", *האומה* כ' (1982), גיליון 68, עמ' 229-238; גיליון 69, עמ' 366-376.

21. 1958, עמ' 218. בצמרת תנועת החרות לא נהגו לקרוא ל'בוטניסקי בשמו, אלא בתואר המפלגתי שהחזיק בו. ציון התואר סימל גם את הורם הפנימי שעליו נמנה הדובר; בוגרי תנועת הנוער בית"ר והאצ"ל כינו את ז'בוטניסקי "ראש בית"ר". יוצאי המפלגה הרוויזיוניסטית והצ"ח (ההסתדרות הציונית החדשה, שהוקמה בשנת 1935 כחלופה להסתדרות הציונית "הישנה") כינו אותו "הנשיא". בצמרת חרות נהגו כבוד לכנות כך את ז'בוטניסקי, ומכאן שהוא ניסח את ההקדמה למכתבה של אלמנת המנהיג. בגין נהגו לכנות את ז'בוטניסקי "ראש בית"ר". קבוצה קטנה של פעילים, שהיו מקורבים לז'בוטניסקי במערכת העתון "ראשווייט", שיצא לאור בפריס וסביבו התלכד הגרעין של מייסדי המפלגה הרוויזיוניסטית כינו את ז'בוטניסקי "ז'בו".
22. לניתוח ביקורתי של הצגת ז'בוטניסקי כאבי המרד בבריטים ראו: י. שביט, "אבי המרד" לבחינת התואר, תולדותיו ותפקידו במסורת ההיסטורית של הרביזיוניזם, האצ"ל ותנועת החרות", המיתולוגיות של הימין, בית ברל 1986, עמ' 85-124.
23. "מחרות לחרות", חרות, 3.10.1948. הטענה בדבר חוסר האפשרות לספק מזון לילדים אם לא יורחבו גבולות המדינה לא נשנתה בפרסומים של תנועת החרות ולא נשמעה מפי בגין. ככל הנראה כתב את הטור הזה עורך העתון, ד"ר יעקב רובין, לשעבר חבר מערכת "המשקיף" ומכותבי עתון הקיר המתחרתי. רובין היה חבר במוסדות המרכזיים של תנועת החרות וזמן מה שימש גם בתפקיד מוז"ל התנועה. בשנת 1952 התפטר והיגר לארצות הברית.
24. "עתון חופשי", חרות, 3.10.1948. לפי סגנונו וערכיו האוניברסליים נראה שגם מאמר זה כתב ד"ר יוחנן בדר. שלום רוזנפלד ובדר יזמו את המדור "רשות הדיבור ליריב" ובו הופיעו מאמרים שחלקו על עמדתה של תנועת החרות.
25. הראיונות שערכה בוצר עם שלום רוזנפלד, אביעזר גולן, שלמה אוקון ואייזיק אולקניצקי העבירו מסר אופטימי והקרינו ביטחון עצמי של אנשי העתון בתחילתו.
26. "הבוקר", 11.11.1935; וראו דברי ג. הל, "הבוקר" שופר שנים, ספר השנה של העתונאים תשכ"ז, תל אביב 1966, עמ' 73.
27. ג. הל, שם.
28. שם, שם.
29. לניתוח מסוים של הגיליון הראשון של עתון זה ראו: ע. זוקי, "היום" הגיליון הראשון (11 בינואר 1966), ספר השנה של העורכים והעתונאים בכתבי עת בישראל, תל אביב תשנ"ד, עמ' 225-227.
30. "על סדר היום", "היום", 11 בינואר 1966.
31. גוש חרות-ליברלים: עקרונות ודרכי פעולה, תל אביב 1965.
32. מ. בגין, "מלחמת בריתה", הרצאה בסיום מחזור המכללה לביטחון לאומי, 1982, עמ' 11.
2. לסיכום ההבדלים בין הורמים השונים שתמכו בשלמות הארץ כאידאולוגיה פוליטית ראו: א. נאור, ארץ ישראל השלמה: אמונה ומדיניות, העומד לצאת על ידי הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן.
3. מ. בגין, "עתוננו זה ושירותו", חרות, 31 בדצמבר 1965.
4. על תופעה זו ראו: ד. הורוביץ ומ. ליסק, מצוקות באוטופיה, ישראל חברה בעומס יתר, תל אביב 1990, עמ' 179-180.
5. א. גולן, "חרות" דיוקנו של עתון, ספר השנה של העתונאים תשכ"ז, תל אביב 1966, עמ' 82.
6. ע. קרליבך, "משק העתונים היומיים", ספר השנה של העתונאים תשי"ב, תל אביב 1952, עמ' 244.
7. א. בוצר, "עלייתו ונפילתו של העתון חרות", קשר, 21, מאי 1997, עמ' 143-150, על יסוד ראיון עם אייזיק אולקניצקי, מנהל מחלקת המודעות בעתון.
8. י. בדר, הכנסת ואני, ירושלים 1979, עמ' 176-178.
9. קרליבך (הערה 6 לעיל).
10. שמחה ארליך בשיחה עם המתבר, 1980. ארליך מילא תפקיד מפתח בוועדה שעסקה בסגירת העתונים. ארליך היה בזמן השיחה שר האוצר, והח"מ מוכיז הממשלה. השיחה נסבה על העמדה השלילית כלפי ארליך בתקשורת, בקשר לתיפקודו כשר האוצר. בתשובה להערתי שאילו היו ממשיכים להוציא עתון או עתונים מפלגתיים היה לפחות לפעילי הליכוד חומר הסברה שוטף שהיה עשוי לשמש אותם כדי להגן על הממשלה בוויכוחים, אמר ארליך: אילו ידעת מה היתה התפוצה של העתונים לקראת הסוף, לא היית חושב שזה היה יכול להיות פתרון. אפילו העסקנים והפעילים לא קראו את "הבוקר" ואת "חרות". שאלתי אותו מה הייתה תפוצת "הבוקר" והוא השיב: "אפילו פחות מעתון 'חרות'". הוא לא רצה, או לא היה יכול, לציין מספר מדויק, או מוערך, של גיליונות. עוד אמר, כי בגין צריך להודות לו ולישראל סחרוב, מראשי הליברלים ואחרי סגירת העתונים שותף בעתון "היום", על עמדתם הגאושה בעניין סגירת העתונים.
11. ג. הל, "הבוקר" - שופר שנים, ספר השנה של העתונאים תשכ"ז, תל אביב 1966, עמ' 73.
12. צ. גיל, בית היהלומים, תל אביב 1986.
13. "עתון חופשי", חרות, 3 באוקטובר 1948.
14. א. גולן (הערה 5 לעיל); א. בוצר (הערה 7 לעיל).
15. על עניין זה ראו: י. ויץ, האיש שגרצח פעמיים: חייו, משפטו ומותו של ד"ר ישראל קסטנר, ירושלים 1995. על עמדתה של תנועת החרות והשימוש המניפולטיבי בפרשת קסטנר בבחירות לכנסת השלישית ראו גם: י. ויץ, "תנועת החרות" ומשפט קסטנר, יהדות זמננו 8 (תשנ"ג), עמ' 243-265.
16. מ. בגין, המרד, ירושלים 1958, עמ' 508-510.
17. א. בוצר, שם, עמ' 147, על יסוד ראיון עם שלמה אוקון, עורך חדשות בעתון.
18. ידיעות אחרונות, 16.5.1948; המשקיף, 16.5.1948.
19. סגנון המאמר אופייני לאייזיק רמבה, העתיד להיות עורכו האחרון של חרות. בבחירות לאסיפה המכוננת היה מראשי המפלגה הרוויזיוניסטית.
20. ז'בוטניסקי, "בעל בית כוית", בתוך: ז'בוטניסקי, סיפורים, ירושלים

חדון
אחרי
ר הז
בגין
משנת
זרנות

ישראל
הריפה
ל חרות
וציבורי
נף בעל
תפקיד
: ברמה

יקרונת
ה גור
ן העתון
זגהיגיה

יות אינ
אינטר
המפלגה
משקלו
ן מפלגת
המקצוע

ועתונאי
אל שניש
ין, שלמ
וזרונות
המוביל
ים לכתוב
נתי" אינ
את שנית

גיליון זה

ימין
11, גיליון